

Oude beroepen in en rond Oud Ade

28. De vuilnisophaler

Jurjen Vis, die de geschiedenis van afvalverwerking in Alkmaar heeft beschreven, onderscheidt vier soorten afval: natte en droge afval, een tussencategorie, en straatafval. Nat zijn de menselijk en dierlijke uitwerpselen en vuil water dat weggegooid wordt. Een tussencategorie bestaat uit etensresten en tuinafval. Droge afval bevat papier, verpakkingsmateriaal, glas, gebroken serviesgoed, afgedragen kleding, schoenen en grofvuil. Straatvuil valt – misschien ten onrechte - buiten mijn beschouwing.

Oud-Ade

Over de vuilnisophaler of vuilnisman als oud beroep in Oud-Ade kan ik kort zijn; die bestond niet. Pas toen in 1962 de huizen aan de Abdij van Rijnsburglaan, de Vrouw Venneweg, de Pastoor Görtzstraat en de Dirck Thomaszstraat opgeleverd werden, kwam de gemeentelijke vuilnisophaaldienst naar Oud-Ade. Vóór die tijd zorgden de bewoners zelf voor het opruimen van afval. Hoe dat ging is zo fascinerend dat dit artikel toch niet na deze tweede alinea afgesloten kan worden.

Vóór de uitbreiding van het dorp in 1962 woonden de meeste mensen in de Zevenhuizen, aan de Zwarteweg en langs de Leidseweg tot in het Lageland. Wie dicht bij het water woonde – en dat was bijna iedereen – gooide het afval veelal in het water waar het omlaag zonk naar de bodem of drijvend op het water verdween richting Katwijk. Nu nog kan iedereen die in de Oude Ade duikt veel van dat oude afval tegenkomen: scherven van gebroken kopjes, borden, flessen, tegeltjes en wijwatervaatjes, allerlei soorten puin en blik, en andere kapotte voorwerpen. Vóór mijn eigen huis heb ik zo'n tien vierkante meter van de bodem afgezocht naar dit soort afval en de mooiste vondsten zijn nu nog bij ons te bezichtigen. Ongeveer honderd meter verderop in de Oude Ade kwam ik tijdens het zwemmen een gezonken roeiboot tegen. Hij ligt er nog steeds want hij is te zwaar om weg te slepen en te groot voor onze collectie. Dat men in die tijd geen last had van glasscheren en andere scherpe voorwerpen in het water is gemakkelijk te verklaren: er werd nauwelijks gezwommen. Leen van Kees de Haas, die ook niet kon zwemmen maar wel van varen hield, zei altijd: "Het water geeft, het water neemt." Met 'nemen' bedoelde hij niet mensenlevens maar afval. Waarom mensen toen niet of nauwelijks zwommen, is nog een punt van onderzoek. Misschien omdat men niet kon zwemmen (maar dat is natuurlijk een cirkelredenering) of omdat een badpak onzedelijk was.

Wat dat drijvende afval betreft, moet je wel bedenken dat er in die tijd nog geen plastic was, karton en papier konden verbrand worden en as uit de kachel dreef ook weg of werd gebruikt voor de tuin of vermengd met mest en modder aan een boer geleverd. Krantenpapier had overigens nog andere waardes: het werd in vier stukken geknipt en aan een touwtje in de wc opgehangen als toiletpapier. En je kon het gebruiken om de kachel mee aan te maken. Papier gooide je dus niet weg.

Oude kleren werden doorgeschoven naar jongere kinderen (ev. neefjes / nichtjes), of vermaakt tot een nieuw kledingstuk en tenslotte werden het poetslappen. Een voddenboer had weinig te zoeken in Oud-Ade. Oud ijzer werd opgehaald door ene Bram Kuil (spelling?) of gebracht naar een oud ijzer handelaar, tussen 1971 en 2017 bij Cock Verhaar in een van de Oostenrijkse huizen, die inmiddels van de Oud-Adese bodem verdwenen zijn.

Sam Olijerhoek die vroeger aan de Leidseweg woonde, herinnert zich dat ze het afval aan de overkant van de weg in een doodlopende sloot bij 'Mijn Ouders Wensch' mochten dumpen. Zwaar afval zoals ijzer, werd ook wel in het 'Diepe Gat' midden op de Kaag afgezonken. Overgebleven eten

werd niet weggegooid, maar de volgende dag opgegeten. “Je gooide bijna niets weg.” Schillen en andere organische resten werden aan kippen, konijnen, geiten of varkens gevoerd. Niet alleen boeren hadden dat soort dieren; veel huishoudens hadden ook wat klein vee, of zelfs een varken voor eigen consumptie. De schillenboer, die in een andere aflevering beschreven werd, had om die reden weinig particuliere klanten, zelfs in de bebouwde kom. Tuinafval werd in eigen tuin gecomposteerd.

Een apart soort afval waren menselijke fecaliën. In grote steden als Amsterdam was er de strontkar, ironisch ‘Boldotkar’ genoemd, die van huis tot huis ging om strontemmers of -tonnetjes op te halen en te legen in een handkar of paard en wagen. Het bruine goud werd vervolgens aan agrariërs verkocht. Na de aanleg van riolering verdween deze dienst. In Oud-Ade heeft er nooit zo’n kar rondgereden. Buitenplees stonden vaak boven de sloot en de menselijke ontlasting werd een prooi voor de vissen. Als de plee boven een put stond werd die van tijd tot tijd gelegegd. Ik vermoed dat de menselijke mest voor de eigen tuin gebruikt werd samen met de mest van andere dieren. Maar er wordt ook melding gemaakt van een schuit die de menselijke uitwerpselen ophaalde voor bemesting van het land. Iemand meldde dat haart vader, een kouwe grond tuinder in Noordwijk, elk jaar ‘beer’ (menselijke mest / fecaliën) over zijn land uitstrooide. De (het?) beer werd per schuit aangevoerd. Gier of beer is vloeibare mest van dierlijke en menselijke oorsprong. Beer van menselijke oorsprong (bestond uit urine, ontlasting en water. In gier of beer zit voornamelijk kalium en stikstof in de vorm van ureum en ammoniak.

Op boerderijen kwam de ontlasting van het gezin vaak terecht in de grote beerput om op te gaan in de massa van de koeienmest. Als het koud was of regende en de nood hoog was kon je ook tussen de koeien in de warme stal hurken en je drol rechtstreeks in de groep deponeren in plaats van in de koude buitenplee.

Naast de menselijke mest was er natuurlijk ook de koeien en varkensmest die de boeren over hun land strooiden. Ook die mest werd verhandeld. Tuinders en bollenboeren die geen vee hadden kochten het. De jaarlijkse Strontrace die tussen Workum in Zuidwest Friesland en Warmond gehouden wordt herinnert aan die handel in het begin van de vorige eeuw toen de mest vanuit Friesland met tjalken en klippers naar de Hollandse bollenvelden werd vervoerd.

Toen ik met ons gezin eind 70er jaren van de vorige eeuw achter in de Blauwe Polder woonde, naast de Catharina Hoeve, verbrandde ik iedere zaterdagochtend het afval van de afgelopen week in een kuil naast een van de stallen. Het was ons eigen afval en dat van de boerderij. Eigen verwijdering van huisafval gebeurt nog zelden, zelfs niet in de meest afgelegen boerderijen. Zoals gezegd, een van bovenaf georganiseerde wekelijkse vuilophaaldienst in de bebouwde kom begon in 1962. Het vuil werd toen in een emmer voor de deur gezet en in een open vrachtwagen gedeponneerd. Later, rond het eind van de jaren 60, werden dat zwarte pvc zakken om het werk van de vuilnisophalers te verlichten. Wie die vuilnisophalers waren heb ik niet kunnen achterhalen. Het waren gemeentewerkers die – vrees ik - anoniem in de archieven dreigen te verdwijnen. Het getuigt van een onderschatting van hun belangrijke bijdrage aan de leefbaarheid van ons dorp. Slechts één informant in Oud-Ade kan zich een naam herinneren, ene Van Es uit Roelofarendsveen.

Roelofarendsveen

Ik bel Gerard van der Meer, een veteraan van 92 en lopende encyclopedie wat betreft de Veense geschiedenis. Ik vraag hem hoe het gesteld was met het opruimen van huisvuil in de hoofdplaats van de gemeente Alkemade. Je mag toch aannemen dat de publieke hygiëne in de hoofdstad voorop

loopt. Niet dus. “Alles werd in de kachel verbrand of in het water geflikkerd,” is Gerards eerste reactie. Zo komen we over ‘haardas’ en de ‘asman’ te spreken. As van de huiselijke haard werd al verzameld lang voordat er een vuilnisophaaldienst bestond. De as werd op zondagen door een asman opgehaald bij de huizen en opgeslagen in een asschuur.

Opvallend is dat de opbrengst van de verkoop van de as vaak ten goede kwam aan de armen via de ‘Heilige Geestmeesters’, een organisatie, die zich inzette voor armenzorg. Op pag. 100 van “Sprokkelen langs de Oude Ade” van Theo van der Poel staat een lang gedicht van ‘aschman’ Jacob Been, die voor het goede doel rond 1875 pro deo as ophaalt in Rijkswetering. Hij verzoekt daarin de bewoners om hun as emmer op tijd klaar te zetten want als boerenknecht heeft hij het druk met zijn eigenlijke beroep. Tot slot verwijst hij naar de armen om wie het allemaal te doen is: “Gij weet het dat de asch / Den armen is beschoren / Om van de opbrengst ook / Te verzachten ook hun lot / En de armen wel te doen / Is ook de wil van God.”

In alle dorpen van Alkemade was een asschuur behalve in Oud-Ade, schrijft Alfred Bakker in twee doorwrochte artikelen. De asschuur van Rijkswetering was weliswaar in de buurt van Oud-Ade (aan de Akkersloot) maar het is onwaarschijnlijk dat de Oud-Adese as daar terecht kwam. In het dorp met zijn vele boerderijen die vaak alleen over water bereikbaar waren, was het gemakkelijker de as ergens rond het huis te deponeren of zelf de as te gebruiken op het land. Dit zijn mijn eigen vermoedens. De bronnen zwijgen hierover.

Vanaf halverwege de 18de eeuw tot omstreeks 1860 werd as in andere dorpen van Alkemade verkocht aan ashandelaars en per schuit naar Brabant en Vlaanderen vervoerd. Daar werd de as gebruikt om de bodem vruchtbaarder te maken. Dat er veel as uit grote steden zoals Amsterdam, Haarlem en Rotterdam geëxporteerd werd is begrijpelijk, maar waarom uitgerekend uit Roelofarendsveen, het centrum van de tuinbouw? Die vraag is een vraag gebleven in mijn gesprekken met de twee genoemde experts.

Toen hout en turf plaats maakten voor kolen was de as niet meer geschikt voor bemesting van het land en stortte de ashandel in. De koolas, die uit gruis bestond, werd toen vaak gebruikt om wegen en paden te verstevigen. Dat werd door de gemeente gedaan. Burgermeester Vosters uit die periode kreeg de bijnaam ‘Leen Koolas’ vanwege zijn verdiensten op dit terrein. De naam van de Zwarteweg in Oud-Ade herinnert ons nog aan zijn oorspronkelijk bestrating.

In de winter werd de as ook gebruikt tegen gladheid op de weg. Dat kwam mooi uit want alleen in de winter brandde de kachel. Gerard van der Meer herinnert zich hoe hij in zijn jonge jaren ’s morgens vroeg de asla met koolas uit de huiselijke haard op een brug leegde om te voorkomen dat de voorbijgangers niet onderuit gingen.

Nog even terug naar al het andere huisafval in De Veen. Naast de vaarten en sloten en de Braassem, waren er nog meer plekken waar het gedumpt werd, bijvoorbeeld in een verzakt stukje land op het erf of in de achtertuin, of in een slootje dat gedempt moest worden. Ik besluit het nog ‘hogerop’ te zoeken en te kijken hoe het er in de grote stad Leiden aan toeging. Daar waren de grachten een favoriete dumpplaats voor afval. De bagger uit die grachten werd door de schippers van Rijkswetering en Hoogmade naar onze contreien gebracht.

Leiden

Terwijl er nauwelijks een krantenbericht te vinden is over vroege vuilnis-ophaaldiensten in dorpen als Oud-Ade, staan de Leidse kranten vol met mededelingen en advertenties over dit onderwerp in de stedelijke omgeving. Tussen 1920 en 1950 staan in het Leidse krantenarchief meer dan duizend berichten over vuilnis. Ze gaan vooral over de stijgende kosten van vuilnisdiensten, verbeteringen in

het systeem, en zorgen over de slechte hygiëne en klachten over de vuilverbranding die de huizen met een laag roet bedekt. In die discussies worden voortdurend oude toestanden vergeleken met nieuwe mogelijkheden. Die vergelijkingen geven zo een inkijk hoe het vroeger ging. Tijdens een raadsvergadering eind 1923 zegt een van sprekers:

Het is U bekend, dat in 1912 het verbrandingssysteem werd gekozen, omdat men aan deze hygiënische wijze van vuilverwijdering de voorkeur gaf boven de tevoren gevolgde methode, om het huisvuil te verzamelen in de daarvoor bestemde schuiten. Men herinnert zich, hoe elf van die schuiten dagelijks gevuld, verwisseld en geledigd moesten worden; hoe zij dikwijls als speelplaats dienden voor de jeugd, die zodoende met vuile en vaak gevaarlijke stoffen in aanraking kwam; hoe iedereen gewoon was in die schuiten afvalstoffen te werpen, enz. (Handelingen van de Raad 7 september 1923)

Hoe vaak het ophalen van vuilnis gebeurde, verschilde per gemeente. In de Leidse binnenstad kwam de vuilnisman soms meerdere keren per week aan de deur. Hij klopte op de deur of kondigde zijn komst met een ratel aan. In 1940 verstrekke Leiden 23.000 vuilnisemmers gratis aan de bewoners, waarmee een eind werd gemaakt aan het rommelige “vuilnisvaatwerk” dat vaak zonder deksel op straat werd gezet. Daarnaast stelde de gemeente f. 48.000 beschikbaar voor de ombouw van zogeheten roltrommel-auto's waarin de emmers op een handige wijze geleegd konden worden (zie foto).

De verbeteringen in de stad werden geleidelijk ook in de dorpen overgenomen. De 'kraakperswagen' was een grote stap vooruit; hij maakte het mogelijk veel meer afval te vervoeren en vermaalde het direct tot kleinere delen, waardoor het gemakkelijker te verwerken werd. De introductie van plastic zakken eind zestiger jaren maakte het gebruik van deze methode efficiënter. Vanaf ongeveer 1980 verscheen de plastic minicontainer op wieltjes met ruimte voor 120 of 240 liter afval. Voor de huizen in dichtbebouwde straten die geen minicontainers konden bergen kwamen er onderaardse publieke containers, waarin de bewoners hun diverse soorten afval konden deponeren.

2023

Deze tijd laat een tegenstrijdig beeld zien van afval-verwijdering. Enerzijds gooien mensen meer rommel weg dan ooit tevoren in de geschiedenis; anderzijds wordt verkondigd dat “afval niet bestaat.” Alles kan (her)gebruikt worden (kringloopwinkels, voedselbanken) of recycled. Hergebruik en ruilen van kleding is ook weer in de mode en antieke vuilnisemmers sieren nu de bloementuin.

In de gemeente Kaag & Braassem deponeren we ons afval in drie verschillende containers en een plastic zak die naar gelang wekelijks, twee wekelijks of één keer per maand worden opgehaald door een commercieel bedrijf, dat door de gemeente is ingehuurd. Afhankelijk van het aantal bewoners van een huishouding betalen we belasting voor deze service. Op centrale plaatsen en bij supermarkten staan grote containers waarin we glas (in drie verschillende kleuren), plastic, papier/karton, klein chemisch afval, en kleding kunnen deponeren. In het gemeentelijke afvalbrengstation kan groot afval tegen betaling afgeleverd worden in naar schatting tien kolossale bakken. Via het statiegeld principe wordt steeds meer glazen en plastic verpakking en sinds 1 april 2023 ook blikjes ingezameld. Ondanks maar ook dankzij de enorme wegwerpcultuur waarin we leven, wordt nu – met horten en stoten - de weg naar een duurzame economie ingeslagen.

En, zoals zo vaak gebeurt met oude spullen, krijgt ook de antieke vuilnisemmer nu een plekje om tuin, stoep of terras wat op te vrolijken.

Dank aan: Alfred Bakker, Gerard van der Meer, Corrie Roos-van Laar, Mien en Bep van der Fits, Theo van der Poel, Sam en Janus Olijerhoek, Els van Schie, en Sjaak van der Geest (Siemzn).

Bronnen: Krantenarchief Leiden, Wikipedia.

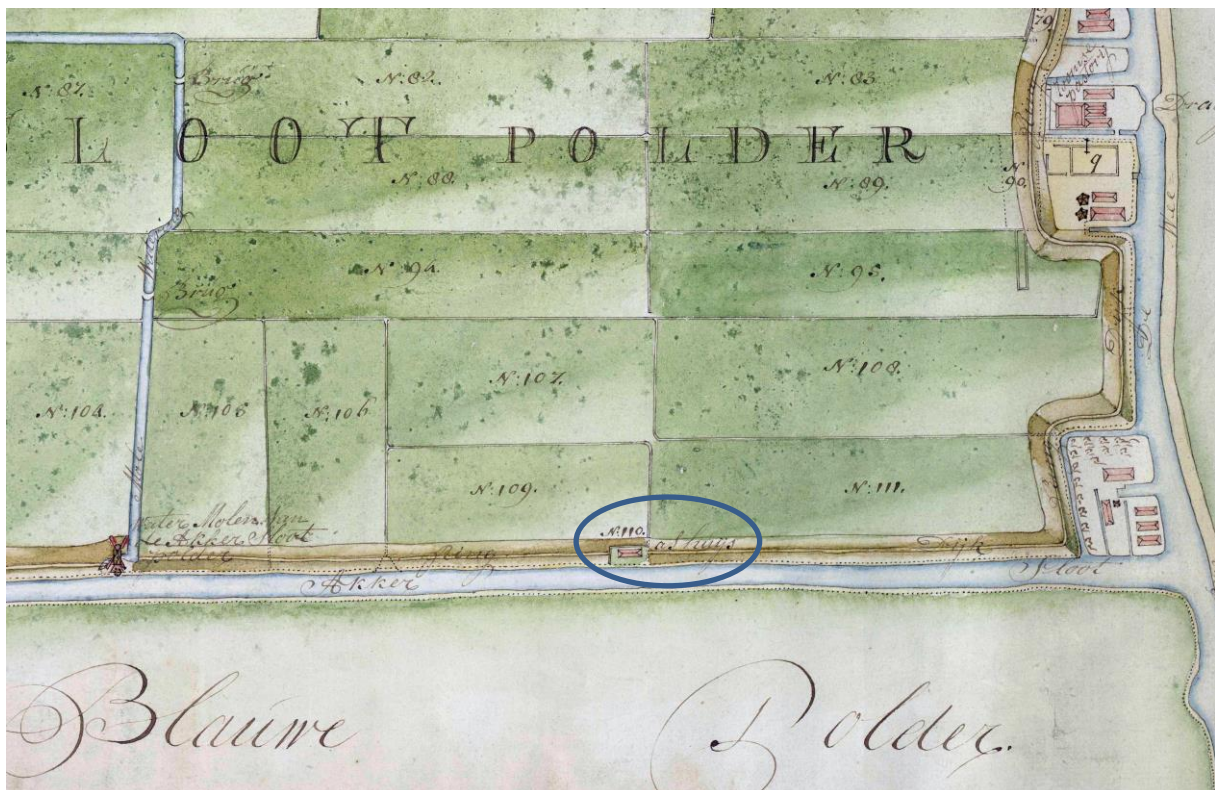
Alfred Bakker (2015) Brusselaren aan de Braassem: Opkomst en teloorgang van de ashandel in Alkemade. *Alkmadders* nr. 132, December 2015, pp. 2-8.

Alfred Bakker (2017) Handel in haardas tussen Holland en Vlaanderen van 1750 tot 1860. *Tijdschrift voor Historische Geografie* 2 (3): 144-153.

Theo van der Poel (1990) *Sprokkelen rond de Oud Ade*. Hillegom: Drukkerij Van Lierop.

Vis, G.N.M. (1996) *Van 'vulliscuyl' tot huisvuilcentrale: Vuilnis en afval en hun verwerking in Alkmaar en omgeving van de Middeleeuwen tot heden*. Hilversum: Uitgeverij Verloren.

Bijlage: Foto's en andere illustraties (maar geen foto's van vroegere dorpelingen die vuil ophaalden).

De Akkersloot en de Akkerslootpolder. Omcirkeld, het 'ashuis' van Rijpwetering. Links de Akkerslootmolen. Het is onwaarschijnlijk dat de mensen uit Oud-Ade haardas leverden voor het Ripse ashuis. Uitsnede van 'A-1135 Kaart van de Veen en Droog-Maakery gelegen onder Alckemaade, 1791' (Hoogheemraadschap Rijnland)

RECLAME.

ASCH of VUILNIS
EMMERS en BAKKEN. 5025
Breesstraat 28 A. & H. SIMONIS Tel. 1865.

Leidsch Dagblad 6 april 1923

Burgemeester en Wethouders
van Rijnsburg zijn voornemens
op **Vrijdag 19 Januari a.s.**
des namiddags **3 uur** op het
Raadhuis te verpachten:

**HET OPHALEN VAN
ASCH EN VUILNIS**
in de Gemeente Rijnsburg.

Voorwaarden liggen ter Se-
cretarie dagelijks van v.m. 9.30
tot 1 uur n.m. ter inzage.

Inschrijvingsbiljetten behooren
gezegeld en duidelijk geschre-
ven te zijn. 1606

Uitbesteding van vuilnisdienst in het Leidsch Dagblad van 15 januari 1928.

Een stronttonnetjesschepper heeft twee emmers met uitwerpselen opgehaald uit een huis in de Jordaan in Amsterdam, en begeeft zich naar zijn boldoetkar. 13 september 1953. (foto Nationaal Archief/Collectie SPAARNESTAD, geënsceeneerd?).

Een korrelige krantenfoto van de roltrommel-vuilniswagen en de uniforme vuilnisemmers. Leidsch Dagblad 8 februari 1940.

Het afval wordt in schuiten gelost en naar een stortplaats buiten de stad gebracht. Deze foto is in 1959 in Utrecht gemaakt (foto: Creative Commons).

Antiek toiletpapier aan een touwtje in een gepreserveerde buitenplee in Oud-Ade (2023)

Klassieke vuilnisemmer verfraait de bloementuin (Oud-Ade 2023)